

Не за вас се діялось, – давно колись, як панувала на Вкраїні удвозі Польща і Московщина. Московщина обладувала Україною сьогобочною. Застави хоч стояли, та не густо; сторожа не пильнувала так, як от тепер по Збручеві, чи що; то Дніпром руччіші людці перевозили всяке добро, не оплачуючи: шовки, оксамити, парчі-сутозлоті, пахучі шафрани й крами дорогії, в барильцях щире золото й срібло.

Саме проти Черкас, нижче Домонтова, сидів хутором над Дніпром Максим Гримач; то сей і довгенько кохався в тому. Такий-то багатир! Ходив у жупанах, та в сап'янцях, та в атласах. І хороший був: повновидий, чорнобровий, чорноусий; а веселий, а жартовливий! Було, як вийде в неділю поміж люди, то так його і обступлять. Дуже його любили.

– От, – каже, було, хто з громади, – ти, брате Максиме, зовсім у пана вбрався.

– Еге ж, братіку, вбрався. Вбирайтесь лишень і ви, добрі люди. Добре панам жити, кат їх не взяв! Уже тепер годі за вас підставляти шию, годі! Буду їсти, та пити, та хороше ходити, – звісно, так, як панові вельможному годиться.

А такий був: нехай тільки станеться кому з нашого села пригода – головою ляже, а вирятує; нехай зачепить хто чужий, то й не збудеться лиха: налетить, як той вихор нагальний, доценту викорчує. Колись шляхтич да заняв козаке поле, то він і хату його спалив, і попіл розвіяв, і самого протурив за Дніпро. Коли жив, то, може, й досі пам'ятає, які нагайки-дротянки плелися в пана Максима Гримача.

Був Максим удовець, мав дві дочки. Одна – Катрею звали – вже дівчина доросла, а хороша та пишна, як королівна; друга – Тетяна, так

собі підліток, невеличечка; звивається, було, в дворі або в віконце виглядає, як ясочка. Жили вони в батька у розкошах.

Ото, було, як опівночі, то й пливуть човни Дніпром та й пристають під старою вербою; а пан Максим їх веде до світлиці та приймає, що треба. Забулась, як на ім'я того пана, що пересилав йому човнами все те добро. Він держався в кам'яній печері поміж горами, над Дніпром, і ніхто про те не знав, окрім купки вірних козаків.

II

Найчастіше припливав молодий козак Семен, уродливий парубок, хисткий, як очеретина, смілий, як сокіл, – і щиро покохала його наша гордовита Катря.

Сватають її багаті люди й хорошого роду – один, і другий, і третій. "Не хочу, не піду".

– Слухай, дочко, – каже Максим, – багацько ти гордуєш, рибочко! Сватають тебе перші люди в селі, парубки все молодії й хороші, – чому не йдеш?

– Мені байдуже, що вони молоді й хороші, коли моє серце не до них горнеться.

– А до кого ж, доню? Слухай лишень, моя дитино: я тебе не буду за них силувати, та й за бурлаку не віддам; нехай він хоч і місяця з неба схопить. Не оддам, дочко! як тобі кажу, так і буде. Слово в мене батьківське, кріпке, сама знаєш.

– Знаю, тату. А якого б ви собі зятя бажали?

– Вільного козака, дочко, щоб сам собі паном був, нікому не кланявся – от якого!

– А як буде сам собі пан?

– Тоді з Богом!

– Ну, я буду дожидати.

– Дождай, моє серце, не бороню. Хто ж він такий? Я щось примітив.

– Нащо вам знати, таточку! Нехай перше визволиться, тоді й знатимете.

– Добре, моя люба дитино, нехай!

Як почув Семен, то й каже:

– Що ж робити, Катре моя кохана! треба ждати! Я в свого пана вже третій рік добуваю, останній. Як послужить доля, то сього року буде велика здобич. Отаман мене не скривдить: чоловік він шановний... Подякую йому за хліб, за сіль, нагляджу де хуторок красний да й поклонюсь тоді твоєму батькові... Тільки люби мене вірно, моя дівчино!

Ждуть наші голуб'ята. Не плаває – літає Семен Дніпром, тільки човен синю хвилю розбиває.

Ладяться козаки в дорогу; Семен з ними. Виряджаються козаки на здобуток.

– Соколе мій, козаче! – каже Катря, пригортаючись до його. – Коли ж ти вернешся? чи хутко?

– Хутко, моя рибчино, хутко! Зацвіте перша вишня у твоєму садочку, закує сива зозуля – я припливу до тебе, припливу не наймитом – вільним козаком, Катре!

Рушали козаки восени, казали дожидати на весну.

III

Сидить Катря в світлиці, вишиває шовком рукава та рушники та все в віконце поглядає, чи крутить завірюха, чи вже сніг тане, чи хутко-то теплом повійне.

Скресла крига, пройшла. Шумить Дніпро, сивіє, й чорніє, і плескає в береги; розвивається верба, зеленіють комиші. Весела наша Катря ходить собі да поглядає.

Зацвіли вишні, прокувала сива зозуля. Красно в садочку! Послався зелений барвінок, голубо зацвів; червоніє зірка; повився горобиний горошок; вовча ступа попустила широке листя; цвіте-процвітає мак повний: і сивий, і білий, і червоний; розкинувсь по землі синій ряст; розрослась зелена рута. Поміж тим квітом сама, як найкращий квіт, походжає Катря, походжає та з синього Дніпра ясних очей не зводить, а тільки зійде місяць та посипле іскорцями у темну воду, Катря вже й під старою вербою на березі. Пильно дивиться вона, придивляється, чи не пливе хибкий човен, чи не править тим човном ставний та любий козак.

Минає тиждень, минає й другий... Яюсь сидить вона під вербою, а ніч зорешлива та тиха; тільки соловейко свище, та гуде Дніпро. І замигтіло щось оддалік, ніби чорна чаєчка... ближче... Се човен! Летить, мов на вітрових крилах. Вона аж рученьки до його простягла... Який же то козак править човном?.. Се не Семен... От уже він і коло берега, схилився на весельце, свиснув раз і другий. З хати вийшов батько. Катря припала за вербою.

Вийшов старий Гримач та й питає:

– Які вісті?

– Лихо, пане Максиме, – каже козак, – лихо!

– А що там таке?

– Позавчора перед бурею, опівночі, горіла береза (а козаки, було, як треба дати звістку, що йдуть, то й запалють березу або друге яке дерево над Дніпром); от ми примічали та вчора й виїхали назустріч... Нема нікого... тільки Дніпро потрощені човни носить...

– А велика була буря?

– Я й зроду такої не бачив! Дуби так з кореня й вивертає; дощ комиші позсікав, як шаблюю; Дніпро – аж пісок з дна викидає... Ніч темна-темна, тільки блискавка блискає. А як грім гримне, то наче всі гори наддніпрянські луснуть.

– І ніякої чутки?

– Нема чутки, пане Максиме. Ми вже міркували, та й отаман з нами розсудив, що всі наші хлиснули дніпрові хвилі.

– А жваві були хлопці, брате! О, жваві хлопці! Ну, ходім до хати.

– Тепер уже вільний козак мій жених, тату! вільного собі зятя дождали!

Старий – зирк! се його Катря стоїть проти місяця, біла-біла.

– Господь Бог з тобою, моя дитино! – крикнув він, ухопивши її за холодну руку.

Вона глянула йому в вічі, визволила руку і пішла, не промовила й словечка.

IV

Повів він козака в світлицю, пошанував, випровадив та й знову до дочки.

Вона сидить у садочку та вінок плете з червоного та з білого маку, зеленим барвінком перевиває. А сонце саме сходить з-за дніпрові кручі.

– Дитино моя, Катrusю! – каже старий, сідаючи коло неї, – послав тобі Господь велику тугу на серце. Підними ж бо голівку, доню, та глянь на старого батька!

Вона підняла голівку й глянула на його.

– О доню! яка ж ти стара стала!

– Ні, тату, я ще молоденька, – зітхнула вона та й знов за вінок.

Як уже він її розважав, як умовляв! А вона, знай, плете свого вінка і словечка йому не миркне.

Пішов старий, покликав меншу дочку:

– Тетянко, йди, моя рибко, до сестриці; вона у великій печалі – розважатимеш її.

– А що там? А де ж вона? Прибігла в садочок:

– Сестрице Катrusю! сердечко! Чого ви сумуєте? От уже й літечко надворі...

А сама обхопила її за шию ручечками.

– Сестричко моя мала! щебетушечко моя нерозумная! – жалує Катря малу.

– О, да який же вінок ваш красний, сестро! да який же красний! Сестронько-любонько, коли ж ви його візьмете?

– Ввечері візьму.

Повісила вінка над водою та й гуляє по саду, водячи сестричку за ручку; а ся щебече собі.

Кличе батько обідати. Прийшла й сіла кінець стола; своїми білими руками меду батькові наливала й розмовляла. Тільки як старий не заходив, нічого не говорила про себе.

Увечері ввійшла до батька й поцілувала його в руку. Старий схопив її за голову:

– Катре, дочко моя нещаслива! нехай тебе Мати Божа помилує!

І малу сестру прийшла обняла й пригорнула до серця.

Вийшла знов у садочок. Так-то гарно убралась! Сорочка тоненька і плахта шовкова, пояс сріблом цвіткований, черевички високі; дрібно, дрібнесенько русу косу заплела, і золотий перстень блищить на правій руці.

Прийшла над воду і зняла свого вінка, що сплела ранком, зняла та й каже: "Не зов'яв ти, мій маковий вінку!" – і наложила той вінок собі на голівку. А на самому березі верба – аж геть попустила віти на воду. Вона й сіла коло вербового кореня дуплиного, схилила голівку на білу ручку; взяли її думки та гадки. Там, під кучерявою вербою, і освітив її місяць, хорошу й смутну, у маковому вінку.

Як заіскрився місяць у воді. "Вже ясний місяць зійшов", – каже (а то, було, як любилися із Семеном, місяць зійде – він і пливе до неї) та й ступила на вербову віть... Зійшла, як на хибку кладку, поглянула на всі сторони та й кинулась на самий глиб.

V

Уранці гомін та тривога по двору. Тетянка плаче, старий Гримач без шапки ходить, розхристаний та все питає:

– Де моя Катря? Де моя дитина люба?

Кинулись до води – тільки вінок маковий плаває, кружиться.

Зачинився старий Гримач, аж п'ять років не виходив за свої ворота. Одцурався й отамана, й здобичі. Посивів, як той голуб сивий.

Дав Господь діждати другої дочки. Висока, та ставна, та чорноброва! Висватали її хороші люди – сотник молодий і на лиці дуже гарний. Бучне весілля справили: од її двору аж до церкви червоною китайкою вислали; срібними кубками гостей частували. Да й понаходило ж їх чимало! в хаті й на дворі, і коло брами – аж усю вулицю вздовж закрили. Цілий тиждень гуляли.

По весіллі поблагословив старий молодят, випровадив до господи... Сумно старому Максиму самому в хаті; глянув тоді на Дніпро та й згадав старшу дочку, а сльози йому покотились на сивий ус.